

Zanikanie populacji lęgowej dzierlatki *Galerida cristata* w Szczecinie w latach 1999–2009

MARCIN SOŁOWIEJ

Abstrakt: W latach 1999 i 2009 przeprowadzono inwentaryzację dzierlatki *Galerida cristata* w Szczecinie. W roku 1999 stwierdzono 44 pary na 36 stanowiskach, natomiast w roku 2009 występowało tylko 6 par w granicach administracyjnych i 4 pary tuż za granicami Szczecina. Zagęszczenie dla powierzchni administracyjnej Szczecina w roku 1999 wyniosło 1,5 pary/10 km², a w roku 2009 – 0,2 pary/10 km². Zaobserwowano zanik stanowisk gatunku na terenach zagospodarowywanych, takich jak: place budowy, tereny ruderalne, pasy drogowe, blokowiska z lat 1960. i tereny w pobliżu starszych hipermarketów. Jednocześnie stwierdzono wycofywanie się dzierlatek na obrzeża miasta w miejsca, gdzie powstały nowe inwestycje budowlane. Zanikanie dzierlatki w Szczecinie, wpisuje się w ogólnokrajowy spadek liczebności tego gatunku, szczególnie widoczny na obszarach miast.

Wstęp

Dzierlatka *Galerida cristata* jest gatunkiem osiadłym, pierwotnie występującym w rejonach gdzie step graniczył z pustynią. Preferuje tereny otwarte, suche, piaszczyste i kamieniste, ze skąpą roślinnością zielną. Gniazduje na obrzeżach osiedli, dużych parkingach, obszarach ruderalnych, świeżo zakończonych budowach, dużych stacjach benzynowych, terenach zniszczonych przez przemysł, placach i składnicach zakładów przemysłowych, wysypiskach śmieci, torowiskach, żwirowniach, kamieniołomach i rumowiskach. W miastach związana jest głównie z nowymi osiedlami mieszkaniowymi, hipermarketami, terenami przemysłowymi i stacjami benzynowymi. W krajobrazie rolniczym występuje w pobliżu wsi, na poboczach dróg, terenach po byłych PGR-ach oraz w żwirowniach i na wysypiskach śmieci (Snow & Perrnis 1998, Kuźniak & Tryjanowski 2007, Wylegała et al. 2009).

Liczebność dzierlatki w kraju od lat 1980. gwałtownie spada (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Chylarecki & Jawińska 2007), co wpisuje się w ogólny trend dla populacji w północnej części zasięgu w Europie (BirdLife International 2004).

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie zmian liczebności i rozmieszczenia dzierlatki w Szczecinie w okresie ostatniej dekady.

Teren badań

Szczecin (406 tys. mieszkańców w roku 2009) zajmuje powierzchnię 300,6 km², z czego 56 km² to jez. Dąbie (18,6%). Lasy i grunty leśne zajmują 50,7 km² (16,9%). Miasto podzielone jest na lewobrzeże i prawobrzeże, pomiędzy którymi znajduje się północna część Międzyodrza z licznymi kanałami i wyspami. Miasto otaczają trzy rozległe kompleksy leśne: Puszcza Wkrzańska od północy, Puszcza Bukowa od południa oraz od wschodu Puszcza Goleniowska. Zabudowa Szczecina jest zróżnicowana, występuje tu budownictwo powojenne, osiedla bloków mieszkalnych oraz osiedla domów jednorodzinnych o niskiej zabudowie. Układ zieleni w Szczecinie stanowi system pierścieniowo-klinowy. Złożony jest on z różnej wielkości obszarów o zmiennych formach użytkowania (Solecki et al. 2000).

Metody

Inwentaryzację dzierlatki na terenie Szczecina przeprowadzono w roku 1999 oraz 2009. Liczeniami objęto teren administracyjny Szczecina i tereny przyległe. Pominięto ściśle centrum miasta, gęsto zabudowane dzielnice willowe, tereny leśne i wody (łącznie ok. 157 km²), czyli obszary niesprzyjające występowaniu dzierlatki (Lesiński 1988). Kontrolowano wszystkie miejsca potencjalnego występowania dzierlatek, w tym tereny otwarte porośnięte roślinnością ruderalną, duże place i trawniki, pobocza tras komunikacyjnych, stacje benzynowe, hipermarkety, blokowiska itp. Skontrolowano także miejsca wcześniejszych stwierdzeń dzierlatek. Podczas liczeń stosowano stymulację magnetofonową, podczas której odtwarzano śpiew samca dzierlatki. Głosy odtwarzano w odpowiednich biotopach, gdzie nie stwierdzono ptaków. W 3–4 przypadkach ptaki zaczynały śpiewać lub pojawiały się w pobliżu miejsca wabienia i nie wydawały głosów.

W obu sezonach przeprowadzono co najmniej dwie kontrole w kwietniu i maju, ponadto ok. 30% stanowisk kontrolowano w ciągu roku wielokrotnie – od 5 do 10 razy. Jeśli sąsiadujące terytoria dzierlatek znajdowały się w odległości do 200 m od siebie, to uznawano je jako jedno stanowisko. W kilku rejonach miasta dzierlatka występowała w skupiskach liczących od kilku do kilkunastu terytoriów. Sąsiednie terytoria w takich skupiskach znajdowały się w odległości 200–1000 m od siebie. Liczenia prowadzono we wczesnych godzinach porannych, w korzystnych warunkach pogodowych (brak deszczu i silnego wiatru).

Wyniki

W 1999 roku w Szczecinie stwierdzono 44 pary dzierlatki na 36 stanowiskach (rys. 1). Większość dzierlatek koncentrowała się w 5 skupiskach (tab. 1). Poza skupiskami stwierdzono 4 pojedyncze pary w prawobrzeżnej części Szczecina na osiedlach: Dąbie, Bukowe i Kijewo (ul. Goleniowska, Kolorowych Domów, Seledynowa, Świstacza). W roku 1999 dzierlatka występowała w następujących siedliskach:

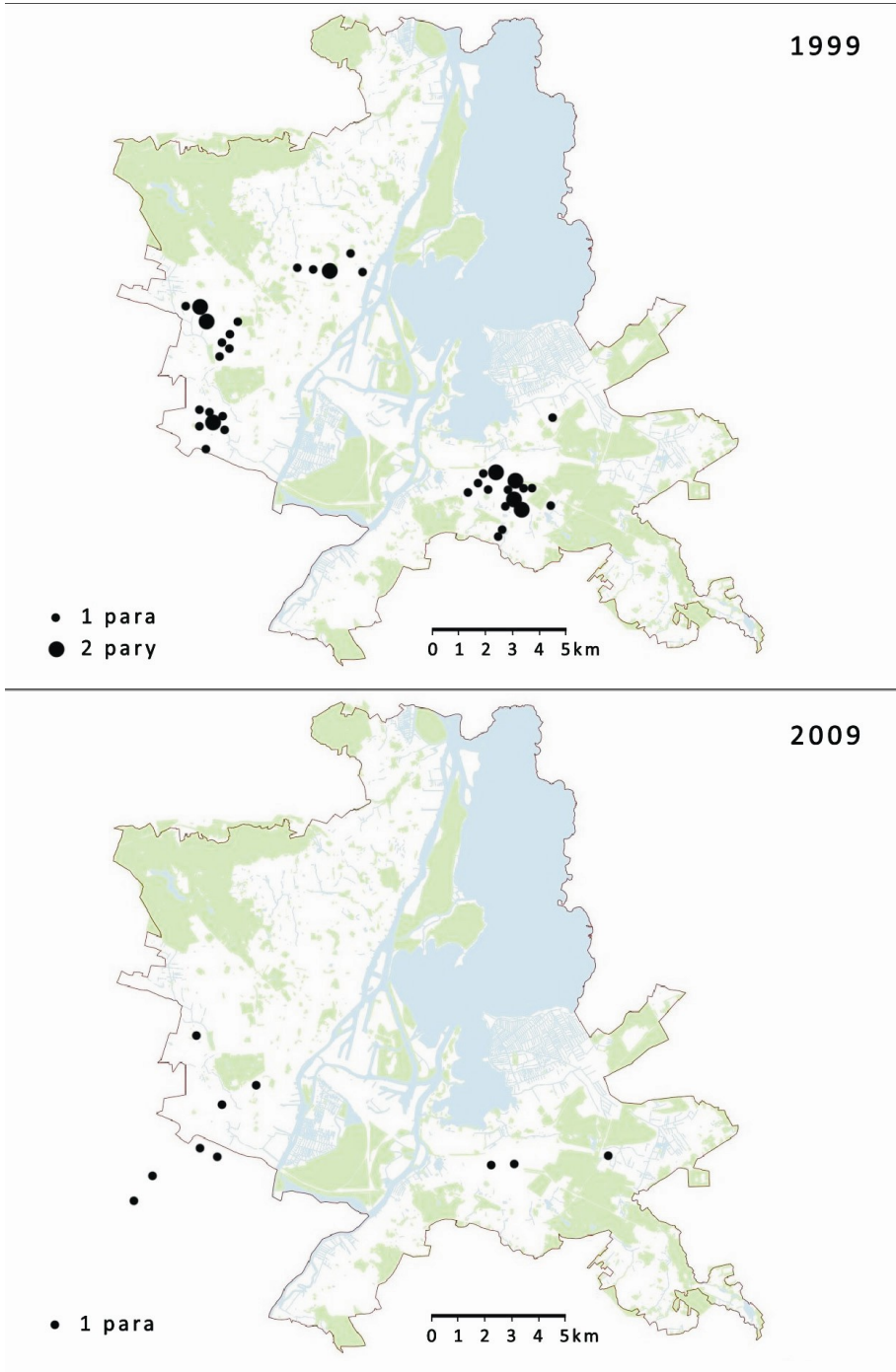
Tabela 1. Skupienia lęgowe dzierlatki w Szczecinie w roku 1999**Table 1.** Breeding concentration of the Crested Lark in Szczecin in 1999. (1) – part of the city, (2) – localization, (3) – number of breeding sites, (4) – number of pairs

Część miasta (1)	Lokalizacja (2)	Liczba stanowisk (3)	Liczba par (4)
	Dzielnica Zachód, osiedle Gumieńce (ul. Południowa, Mieszka I, Bronowicka, Krakowska, Cukrowa)	7	8
Lewobrzeżna	Dzielnica Zachód, osiedla: Świerczewo, Pogodno, Krzekowo-Bezrzecze (ul. 26-kwietnia, Santocka, Kaliny, Świerczewska, Twardowskiego, Taczaka, Hubała, Łukasińskiego)	8	10
	Dzielnica Północ, osiedla: Niebuszewo, Żelechowa (ul. Przyjaciół Żołnierza, Czciwora, Bandurskiego, Krucza, Ludowa)	5	6
Prawobrzeżna	Dzielnica Prawobrzeże, osiedla: Majowe, Słoneczne, Zdroje (ul. Walecznych, Turkusowa, Jasna, Struga, Andrzejewskiego, Dąbrowskiej, Botaniczna, Wiosenna)	12	16

na terenie osiedli bloków mieszkalnych – 12 par na 9 stanowiskach, na parkingach hipermarketów, placach zakładów przemysłowych i boiskach stwierdzono 15 par (13 stanowisk), w pasach drogowych i rondach – 9 par (8 stanowisk), a na terenach ruderalnych i torowiskach występowało 8 par dzierlatek (6 stanowisk).

W roku 2009 w granicach administracyjnych Szczecina wykryto tylko 6 par dzierlatek (rys. 1). Na lewobrzeżu dwie pary występowały na osiedlu Gumieńce: parking Castoramy przy ul. Ku Słońcu i teren stacji benzynowej Orlen przy ul. Południowej (fot. 1) oraz jedna para na osiedlu Pomorzany – parking Tesco przy ul. Milczańskiej. Dwie pary występowały w nowych miejscach. Na prawobrzeżu stwierdzono trzy pojedyncze stanowiska. Jedna para w nowym miejscu na torowiskach na osiedlu Kijewo, jedna para w starej lokalizacji na trawnikach przy wlocie ul. Jasnej do ul. Struga oraz pojedyncza para przy nowo wybudowanym centrum handlowym Gryf, gdzie wcześniej w okolicy występowały 4 pary dzierlatek. Poza tym wykryto dwie nowe lokalizacje tuż przy granicy Szczecina w miejscach nowo powstałego hipermarketu i salonu samochodowego, oraz dwie w pobliskich miejscowościach: Warzymice i Przeclaw na południowy-zachód od Szczecina (rys. 1).

Zagęszczenie dzierlatki w roku 1999 dla powierzchni administracyjnej Szczecina wyniosło 1,5 pary/10 km², natomiast w roku 2009 – 0,2 pary/10 km².

Rys. 1. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych dzierłatki w Szczecinie w latach 1999 i 2009
Fig. 1. Distribution of the Crested Lark in Szczecin in 1999 and 2009

Dyskusja

Na przełomie dziesięciu lat nastąpił drastyczny spadek liczebności dzierlatki w Szczecinie. Zaobserwowano zanik stanowisk na terenach, które zostały zagospodarowane tj.: place budowy, tereny ruderalne, pasy drogowe oraz blokowiska z lat 1960. i hipermarkety. Jednocześnie stwierdzono wycofywanie się dzierlatek na obrzeża miasta, gdzie powstały nowe inwestycje budowlane.

W Szczecinie jeszcze w latach 1970. dzierlatka była liczna w optymalnych siedliskach, np. na terenie wielu nowych blokowisk. Na jednym z takich osiedli (Kaliny-Zawadzkiego) występowało kilkadziesiąt par (D. Wysocki – inf. ustna). W końcu XX i na początku XXI wieku dzierlatka przestała występować w wielu miastach zachodniej i środkowej części Pomorza. W Koszalinie występowała do roku 2000 (L. Smyk – dane niepubl.), a w Słupsku ostatni raz stwierdzona w 1997 roku (J. Antczak – in litt.). W Gryfinie ostatnie dzierlatki notowano w 1997 roku (dane własne), w Policach i Świnoujściu gatunek ten stwierdzany był do 2000 roku (M. Żarek, P. Tadeusz – inf. ustna). W Goleniowie w 2000 roku stwierdzono tylko jedną parę (Staszewski 2010). W Nowogardzie obserwowano ostatni raz jedną parę w 2004 roku (M. Jasiński – inf. ustna). We wschodniej części Pomorza – w Trójmieście, na przestrzeni ostatnich dwóch dekad jej liczebność spadła drastycznie i obecnie mogą tu gniazdować co najwyżej pojedyncze pary (A. Sikora – dane niepubl.). Obecnie w kraju dzierlatka liczniej występuje jedynie w Wielkopolsce (Wylegała et al. 2009). Jej liczebność w całej Polsce gwałtownie spadła w ostatnim dwudziestolecu (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Chylarecki & Jawińska 2007, Kuźniak & Tryjanowski 2007), co najprecyzyjniej udokumentowano w miastach.

W Poznaniu liczebność zmniejszyła się z 220 par w latach 1984–1985 (Bednorz et al. 2000) do kilku-kilkunastu par w roku 2009 (Wylegała et al. 2009). W Łodzi w latach 1960. gnieździło się ponad 100 par, podczas gdy w latach 1994–2002 występowało maksymalnie 29 par (Janiszewski et al. 2004). W Warszawie liczebność spadła z 53 par w latach 1980. do 9–10 par w roku 2001, a w 2006 już nie notowano dzierlatki (Luniak et al. 2001, Lesiński 2009). Liczebność w Zielonej Górze w latach 1995–2007 spadła z 15–16 do 3 par (Bocheński et al. 2008). W Olsztynie dzierlatka przestała gniazdować w latach 1970–1980 (Nowakowski et al. 2006), w Lublinie po 2001 roku (Wójciak et al. 2005), a w Kielcach w 2005 roku (Misiuna 2006). Wyjątkowo pod tym względem przedstawia się sytuacja dzierlatki w Radomiu, gdzie na początku lat 1980. występowało ok. 10 par (Lesiński 1988), a w latach 2005–2007 stwierdzono 11–13 par (Miśtał 2007).

Przyczyny spadku liczebności dzierlatki w Szczecinie, podobnie jak w innych miastach Polski są trudne do ustalenia (Misiuna 2006, Bożek & Hebda 2009). Same zmiany środowiskowe wynikające z działalności człowieka, intensywna pielęgnacja zieleni, penetracja ludzka i zwierząt udomowionych, jak psy czy koty nie wydają się kluczowe, ponieważ potencjalnych nowych miejsc lęgowych sukcesywnie przybywa. Zauważono jednocześnie, że dzierlatka opuszcza dotychczasowe miejsca występowania, które wizualnie się nie zmieniły (obs. własne). Spadek liczebności

Fot. 1. Dzierlatka na stanowisku lęgowym, ulica Południowa w Szczecinie, 20.04.2009 (fot. Z. Kajzer)

Photo 1. Crested Lark in breeding site, Południowa street in Szczecin, 20.04.2009

dzierlatki w Polsce może mieć miejsce po ostrych zimach, np. na początku lat 1940. i później w latach 1978/79 i 1981/82 na Pomorzu, jednak nie należy tłumaczyć spadku liczebności w oderwaniu od innych czynników, np. istotny wpływ może mieć pogarszanie się warunków pokarmowych, chemizacja środowiska i intensyfikacja rolnictwa (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Kuźniak & Tryjanowski 2007).

Za wycofywaniem się dzierlatki z kraju przemawiałoby dodatkowo to, że przez Polskę i północno-zachodnią Europę przebiega północna granica zasięgu dzierlatki (Snow & Perrnis 1998). Inne przyczyny spadku liczebności tego gatunku to przypuszczalnie drapieżnictwo ptaków krukowatych i ssaków (Luniak et al. 2001, Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Bocheński et al. 2008, Lesiński 2009).

Aktualne rozmieszczenie i liczebność dzierlatki na Pomorzu Zachodnim nie były przedmiotem badań i wiedza na ten temat jest fragmentaryczna. Z uzyskanych informacji wynika, że dzierlatka może występować liczniej niż dotychczas sądzono w krajobrazie rolniczym regionu (por. Wylegała et al. 2009). Przykładowo w okolicach Stargardu Szczecińskiego w roku 2009 odnotowano następujące stanowiska: Stargard Kluczewo – 1 para, Witkowo – 2 pary, Strzyżno – 1 para, Barnim – 1 para (M. Jasiński, Z. Kajzer, M. Sowa – inf. ustne). Brak jest natomiast informacji z południowej, wybitnie rolniczej części regionu. W roku 2007 stwierdzono także dwa śpiewające samce na stacjach benzynowych przy granicy

niemiecko-polskiej w Kołbaskowie (obs. własna). Brak jest natomiast danych z południowych miast województwa.

Znaczną populację dzierlatki wykazano po niemieckiej stronie Odry w graniczącym z woj. zachodniopomorskim powiecie Uckermark, choć i tam liczebność dzierlatki spadała. W przygranicznym mieście Schwedt (50 km na południe od Szczecina) w roku 2004 stwierdzono 13 stanowisk oraz kilkanaście par rozproszonych w mniejszych miejscowościach po niemieckiej stronie do wysokości Gryfina (Mädlow & Rudolph 2008). Z powyższych danych może wynikać, że dzierlatka występuje także liczniej w krajobrazie rolniczym na Pomorzu Zachodnim, tak jak ma to obecnie miejsce w Wielkopolsce (Wylegała et al. 2009). W celu dokładnego określenia stanu jej populacji w regionie konieczne jest przeprowadzenie inwentaryzacji w większych miastach oraz na powierzchniach próbnych w krajobrazie rolniczym.

W roku 1999 w liczeniach dzierlatki brali udział studenci koła naukowego „Wąsatka” przy Katedrze Ekologii i Etologii Kręgowców Uniwersytetu Szczecińskiego. W roku 2009 w liczeniach udział brali: Michał Barcz, Sebastian Guentzel, Michał Jasiński, Zbigniew Kajzer, Paweł Stańczak i Grzegorz Żegliński. Informacje na temat występowania dzierlatki na Pomorzu przekazali: Jacek Antczak, Sebastian Michałowski, Arkadiusz Sikora, Leszek Smyk, Marcin Sowa, Piotr Tadeusz, Dariusz Wysocki i Mirosław Żarek. Uwag do niniejszej pracy udzielił: Arkadiusz Sikora, Grzegorz Lesiński, Łukasz Ławicki i Anna Malecha. Zbigniew Kajzer udostępnił zdjęcie dzierlatki do artykułu, a Sebastian Guentzel pomógł w wykonaniu mapy. Wszystkim wyżej wymienionym osobom składam serdeczne podziękowania.

Decline of the Crested Lark *Galerida cristata* breeding population in Szczecin in 1999–2009

Investigation of the Crested Lark *Galerida cristata* was conducted in the years 1999–2009 in Szczecin. 44 pairs were found in 36 breeding sites in the 1999, whereas in 2009 only 6 pair occurred in the administrative city limits and 4 pairs right behind Szczecin. Population density in the city of Szczecin in 1999 amounts 1,5 pair/10 km² and in 2009 – 0,2 pair/10 km². Degradation of habitats on the developed lands was observed such as construction sites, verge of roads, ruderal habitats, housing estates from 1960. or areas in the vicinity of older supermarkets. At the same time withdraw of the Crested Lark on the outskirts of town were observed, where new building investments came into existence. Declining of the Crested Lark in Szczecin has become a national decline of population of this species, particularly noticeable in the city areas.

Literatura

- Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winięcki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- BirdLife International 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, UK: BirdLife International. BirdLife International Series No. 12.
- Bocheński M., Czechowski P., Jędro G., Jerzak L. 2008. Zanik populacji lęgowej dzierlatki *Galerida cristata* w Zielonej Górze. Fauna Miast, Ochronić różnorodność biologiczną w miastach. SAR „Pomorze”, Bydgoszcz: 124–128.

M. Sołowiej

- Bożek M., Hebda G. 2009. Rozmieszczenie i liczebność dzierlatki *Galerida cristata* w Opolu na początku 21. wieku. Not. Orn. 50: 51–54.
- Chylarecki P., Jawińska D. 2007. Monitoring Pospolitych Ptaków Lęgowych. Raport z lat 2005–2006. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Warszawa.
- Janiszewski T., Wojciechowski Z., Pędzwilk A. 2004. Rozmieszczenie i liczebność dzierlatki *Galerida cristata* i kłaskawki *Saxicola torquata* w Łodzi w latach 1994–2002. Not. Orn 45: 49–54.
- Kuźniak S., Tryjanowski P. 2007. Dzierlatka *Galerida cristata*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004: 314–315. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Lesiński G. 1988. Rozmieszczenie i liczebności dzierlatki *Galerida cristata* w Warszawie. Not. Orn. 29: 222–227.
- Lesiński G. 2009. Breeding ecology and population decline of the crested lark *Galerida cristata* in Warsaw, Poland. *Ornis Hungarica* 17–18: 1–11.
- Luniak M., Kozłowski P., Nowicki W., Plit J. 2001. Ptaki Warszawy 1962–2000. Atlas Warszawy. IGIPIZ PAN, Warszawa.
- Mädlow W., Rudolph B. 2008. Das Brutvorkommen der Haubenlerche (*Galerida cristata*) in Brandenburg 2004. *Otis* 16: 65–76.
- Misiuna Ł. 2006. Zanik populacji lęgowej dzierlatki *Galerida cristata* w Kielcach w latach 1986–2005. Not. Orn. 47: 134–138.
- Miśtał N. 2007. Mazowieckie dzierlatki znowu policzone. *Kraska* 15, 2: 41–42.
- Nowakowski J.J., Dulisz B., Lewandowski K. 2006. Ptaki Olsztyna. Pracownia Wydawnicza „ElSet”, Olsztyn.
- Snow D.W., Perris C.M. 1998. The Birds of the Western Palearctic. Concise edition. Oxford University Press, Oxford.
- Solecki G., Kubus M., Piotrowska D., Nowak G. 2000. Zieleń Szczecina. Oficyna IN PLUS, Szczecin.
- Staszewski A. 2010. Ptaki lęgowe miasta Goleniowa. *Ptaki Pomorza* 1: 57–61.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność, zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Wójciak J., Biaduń W., Buczek T., Piotrowska M. 2005. Atlas ptaków lęgowych Lubelszczyzny. LTO, Lublin.
- Wylegała P., Krąkowski B., Sieracki P., Kasprzak A., Rosin Z. 2009. Liczebność, zagęszczenie oraz siedliska lęgowe dzierlatki *Galerida cristata* w krajobrazie rolniczym Wielkopolski. Not. Orn. 50: 312–318.

Marcin Sołowiej, Zakole 46/7, 71-454 Szczecin, trochiloides@gmail.com